

МАШҚЛАРНИНГ КЎНИКМА ҲАМДА МАЛАКА ҲОСИЛ ҚИЛИШИГА КЎРА ТАСНИФЛАНИШИ

DOI: [https://doi.org/ 10.53885/edinres.2021.33.48.034](https://doi.org/10.53885/edinres.2021.33.48.034)

Ҳамроев Гофир Ҳасанович,

*Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти
университети доценти*

Аннотация: мақолада она тили ўқитиш тизимини такомиллаштиришида қўл келувчи янги ўқитиш методикасида ўқув топшириқларининг тутган ўрни ва унинг тавсифи ҳақида фикр юритилади. Шунингдек, ўқув топшириқларини тузишида прагматик ёндашувга таянишнинг афзалликлари баён қилинган. Она тили машгулотлари орқали ривожлантириши кўзда тутилаётган тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш кўникмаларини ишлаб чиқиш масаласига муносабат билдирилган.

Калит сўзлар: ўқув топшириқлари, дарслик, нутқий кўникмалар, нутқ сўзлаш, англаш, фаҳмлаш, ишро ёзиш, ўқув топшириқлар таркиби, ўқитиш методикаси, грамматик таҳлил

КЛАССИФИКАЦИЯ УПРАЖНЕНИЙ ПО НАВЫКАМ И КВАЛИФИКАЦИИ

Ҳамроев Гофир Ҳасанович,

*доцент Ташкентского государственного университета узбекского
языка и литературы имени Алишера Навои*

Аннотация: статья посвящена роли и описанию новых методов обучения, используемых в совершенствовании системы преподавания родного языка. В нем также описаны преимущества опоры на прагматический подход при составлении учебных заданий. Выражено отношение к вопросу развития навыков аудирования, понимания, говорения, чтения и письма, которые планируется развивать на занятиях по родному языку.

Ключевые слова: учебные задания, учебник, навыки устной речи, говорение, понимание, написание, эссе, состав учебных заданий, методика преподавания, грамматический анализ

CLASSIFICATION OF EXERCISES BY SKILLS AND QUALIFICATIONS

Khamroev Gofir Hasanovich,

Associate Professor of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

Annotation: the article is devoted to the role and description of new teaching methods used in improving the system of teaching the native language. It also describes the advantages of relying on a pragmatic approach when creating textbooks» native language», drawing up educational tasks. The attitude to the issue of developing listening, understanding, speaking, reading and writing skills, which are planned to be developed in the native language classes, is expressed.

Keywords: educational tasks, textbook, oral speech skills, speaking, understanding, writing, essay, composition of educational tasks, teaching methods, grammatical analysis

Кириш. “Педагогика» энциклопедиясида машққа берилган таърифнинг анча такомиллашгани ва таълим соҳасига мослаштирилган шаклини кўриш мумкин: Машқ (арабча – ҳуснихат, расм чизиш учун намуналар) – бирор фаолиятни пухта ўзлаштириш ёки сифатини яхшилаш мақсадида кўп марта такрорлаш. Мас., ўқиш, ёзиш. Машқ таълимда кўникма ва малакалар ҳосил қилишда муҳим ўрин тутди .

Демак, машқ – кўникма ёки малака ҳосил қилиш воситаси. Топшириқ эса, эгалланган кўникмаларни синаш вазифасини бажаради. У йўналтирувчи хусусиятга эга. Топшириқ орқали ўқувчини фикрлашга, мустақил ишлашга ҳам ўргатиш мумкин. Зеро, машқлар ҳам, топшириқлар ҳам “Она тили” дарслиklarининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Назарий маълумотлар, яъни грамматик қоидалар ўқувчида белгиланган мавзу доирасида билим, тушунча ҳосил қилади. Таълим мазмунида ўқувчи эгаллаши кўзда тутилган кўникма ва малакани, асосан, машқлар шакллантиради. Топшириқлар бу ўринда кўпроқ ўқувчи билимини бойитишга хизмат қилади.

Дидактикада машқ деганда ўқитиш, яъни ҳар қандай ҳаракат усулини ўзлаштиришга қаратилган мунтазам такрорланадиган ҳаракат тушунилади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Она тили таълимида мулоқотга ўргатувчи машқлар бажарилмайди. Дунё тажрибасида суҳбат, мулоқот жараёнларига тайёрлаш машқларига тез-тез мурожаат қилинади. Масалан, қуйидаги мазмундаги машқ намуналарини кузатиш мумкин:

1. Матнни ўқинг ва уни номланг. Танланган сўзларнинг маъносини аниқланг, антонимларни топинг ва уларнинг услубий рангини белгиланг.

Қандай сўзлар борлигини биласизми? Сўзлар бошқача: кулгили ва қайғули, кичик ва катта. Мулойим сўзлар ҳам бор: раҳмат, марҳамат, Салом. Она, азиз сўзлар бор: она, Ватан, тинчлик, бахт (С. Прокофев).

(Шеърый матндан фойдаланишингиз мумкин).

Куёш майин кулади,

Ёрқинроқ, иссиқроқ порлайди,

Тепаликдан эса баланд овозда ёгилади (Я. Колас).

2. Ўқинг ва таклифларни солиштиринг. Танланган феълларнинг қайси бирида “бирор ҳаракатнинг зарурлиги ҳақида бир хулосага келиш”, ва қайси “қўрқувни енгиш”, “тортиниш, бирор ҳаракатни бошлаш” маъноларига эга эканлигини белгиланг.

А. Биз кинога боришга қарор қилдик.

Б. Ҳеч ким унга қарши чиқишга журъат қилмади.

Шартли нутқ ёки олдиндан тайёрланадиган нутқ. Машқнинг бу турига машқлар қўшиш, гаплар қўшиш, парафразлаш, савол-жавоб топшириқлари ва бошқалар киради.

Ёки

1. Мазкур гапларни маъно жиҳатдан ўхшашлари билан алмаштиринг, ибора ва тасвирий ифодаларни ишлатинг. Сиз бу матнни мукамал тушунасиз – у бу мақолани бошқача тушунади.

2. Уларнинг ҳар бири учун тегишли контекстида бу фикрларни жойлаштиринг. Бу муҳитда ишлай олмайман. – Бу шароитда ишлай олмайман. Нутқ (мулоқот) машқлари. Буларга вазиятли машқлар ҳам киради.

Машқнинг яна қуйидаги турлари мавжуд. Бажарилиш кетма-кетлигига кўра машқ турлари – пропедевтик, тасвирий, фиксацион, такрорланувчи, умумлаштирувчи, ижодий; ақлий фаолият характериға кўра машқ турлари – аналитик, синтетик, аналитик-синтетик машқлар ва етакчи ижро усули – оғзаки, ёзма, аралаш машқлар.

Машқ ўқувчиларнинг кўникма ва малакаларини ривожлантиришнинг асосий воситаси ҳисобланади. Улар тасодифий элементлар тўплами эмас, балки тизим бўлиши керак. Аввало, машқнинг мақсадини аниқлаш ва уни талабаларга етказиш керак. Бунинг турли йўллари бор. Масалан: матнда нофаол иштирокчиларни топишни ўрганиш; сўзларни тўғри талаффуз қилишни ўрганиш; янги имло қондасини қўллашни ўрганиш; машқ учун топшириқни ўқиш, уни бажариш намунаси билан танишиш ва нима учун бажариш кераклигини айтиб бериш; матндаги янги қоида учун сўзлардан фойдаланишни ўрганиш ва бошқалар.

Ўрганилаётган материалнинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда

машқларнинг қайси турлари устун бўлишини аниқлаш керак: оғзакими ёки ёзма. Агар имло қоидаси ўрганилса, кўпроқ ёзув машқлари кўзда тутилади. Тасдиқланмаган спеллинглар билан ишлашда сюжетли талаффуз, етимологик таҳлил ва сўз ҳосил қилиш машқларидан фойдаланамиз. Нутқ маданияти устида ишлаш учун оғзаки машқлар ва хор талаффузи фойдалидир, чунки нутқ органларини тарбиялаш керак. Фонетикани ўрганишда оғзаки топшириқларга устунлик берилади.

Профессор Г. А. Приступа томонидан таклиф этилган қуйидаги машқ турларини келтирамиз:

1. тайёрлов машқлар
2. тасвирий машқлар;
3. такрорловчи-умумлаштирувчи машқлар;
4. ижодий машқлар.

1. Пропедевтик ёки тайёргарлик машқлари. Бу машқларнинг мақсади ўқувчиларга материални бирламчи идрок этиш, масалан, сўзнинг семантик таърифини бериш, уни лисоний бўлмаган воқелик билан боғлаш; орфоэпия ва имло хусусиятларини тушунтириш.

2. Тасвирий машқлар. Машқларнинг мақсади ўрганилаётган ҳодисанинг нутқда қандай фаолият кўрсатиши ва уни қандай аниқлаш мумкинлигини кўрсатиб беришдан иборат.

3. Асосий машқлар. Бу машқлар натижасида болалар парадигматик боғланишларни ўзлаштирадilar: ўрганган нарсаларини амалда қўллаш олиш кўникмасини ривожлантирадilar.

4. Такрорланувчи ва умумлаштирувчи машқлар. Машқларнинг мақсади материалнинг бошқа материал билан муносабатларида ўзлаштирилишини таъминлашдан иборат. Бу турдаги машқлар ўз ичига оғзаки ва ёзма шаклларни олади, бир мавзу бўйича сўзларни танлашга қаратилади.

5. Ижодий машқлар. Ушбу машқларнинг мақсади ўрганилаётган тил материални боғланишли нутқда қўллашни ўргатиш, ўқувчига таклиф этилган мавзуда (оғзаки ва ёзма равишда) гапириш, ўз нутқида таниш сўз бирикмаларидан фойдаланиш ва унинг лексик ва грамматик хусусиятларини ўрганишни намоиш этишдан иборат. Асосий ижодий фаолият-тақдимот ва иншо. Ақлий фаолиятнинг хусусиятига қараб аналитик, синтетик ва аналитик-синтетик машқлар мавжуд. Аналитик-грамматик ва морфографик таҳлил, аналитик ёзиш, танлаб ёзиш, ўқув диктант, танланма диктант. Синтетик-матн тайёрлаш ва назорат нусха кўчириш, хотирадан нусха кўчириш, эркин нусха кўчириш, назорат диктанти, саволларга жавоб бериш, деформацияланган матнни тиклаш, тегишли сўзларни танлаш, маълумотнома сўзлар билан ёзиш (ижодий диктант), сўз тузиш ва луғат-имло иши, гап, баён ва иншо тузиш.

Аналитик ва синтетик – грамматик ва имло таҳлиллари, изоҳ ёзиш, тегишли сўзларни танлаш, жумлалар, баёнотлар, грамматик ва имло топшириқлари билан иншолар ёзиш, етишмаётган ҳарфларни киритиш, матндаги сўзларнинг шакллари ўзгартириш, таққослаш ва таснифлар ёрдамида машқ қилиш. Машқларни бажариш усулига кўра улар турларга бўлинади: оғзаки (ўқитувчи саволларига жавоб бериш, харталар билан ишлаш, қоидалар чиқариш ва бошқалар.), аралаш (изоҳланган хат, огоҳлантирувчи диктант ва бошқалар.) ва ёзма (диктант, нусха кўчириш ва бошқалар.)

Машқ-нутқ кўникмаларини ҳосил қилиш ёки такомиллаштириш ва малакаларини ривожлантириш мақсадида тил (нутқ) машқлари ёки ҳаракатларни махсус ташкил этилган ҳолда такроран бажариш мумкин.

Машқ ўқув воситалари тоифасига мос равишда, яъни уларнинг иерархиясидаги энг паст қадам сифатида кўриб чиқилса, ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятини бошқариш вазифасини ва уларнинг ўзаро муносабатларини бажаришга муайян шароит яратади.

Машқ ўқувчиларнинг фаоллигини таъминлайди, уни амалда моделлаштиради. Уларнинг эҳтиёжлари ва мотивацион соҳасига, билим, кўникма ва малакаларига мурожаат қилиши, уларнинг аниқ бажарилишини таъминлаши лозим.

Машқлар одатда икки асосий хусусият – мақсад ва унга эришиш воситаси билан тавсифланади.

Бу мақсадлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин: ўқувчиларга тил билимларини етказиш, тил ва нутқ малакаларини шакллантириш ёки такомиллаштириш ҳамда нутқ малакаларини ривожлантириш.

Бевосита мақсадга (вазифага) эришишнинг асосий воситаси ўқув фаолияти бўлиб, уларга қуйидагилар киради: тақлид қилиш, фарқлаш, алмаштириш, ўзгартириш.

Машқларнинг таркибий модели учта асосий компонентга эга: а) кўрсатмалар, б) материални ўрганиш машқлари ва в) назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш усуллари. Ҳар бир машқни 2 таркибий қисмга бўлиш мумкин: мақсадли ва ижро этувчи – назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш билан қўшиб олиб бориладиган.

Машқларнинг мақсадли жиҳати кўрсатмалар, топшириқ ва бошқалар шаклида тақдим этилади. Топшириқ муайян талабларга жавоб бериши керак:

а) ўқувчилар ҳаракатларини рағбатлантириш ва улар учун аниқ вазифа қўйиш тарзида шакллантирилади,

б) нутқолди йўналганлик омилларини – вазиятни акс эттиради (ким? ким билан? нима ҳақида? нима учун?);

в) муайян нутқ маҳсули ва натижасини мақсад қилиб олиш.

Кўрсатмаларнинг асосий хусусияти – уларнинг коммуникатив ёки нокоммуникатив йўналганлигидир.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Синфда ўқув жараёнида етакчи ўринни коммуникатив топшириқлар, уйда эса, айниқса, ўқувчиларнинг ёзма ишлари – ўқитиш, яъни тил структураси элементларини тушунишга қаратилган топшириқлар берилади.

Кўрсатмалар машқ бажариш учун намуналар (моделлар) ва/ёки коидалар билан бирга бўлиши керак.

Машқлар таркибидаги иккинчи компонент – она тил ҳодисаларини ўзлаштириш ёки уларни амалга ошириш натижасини назорат қилиш (ўз-ўзини назорат қилиш) учун топшириқларни амалга ошириш бўйича қатор ҳаракатларни ўз ичига олади.

Жумладан, машқлар тил сатҳларини ўқитиш нуқтаи назаридан ҳам турларга бўлинади:

1. Фонетик ва график машқлар

Улар болалар учун товуш ва ҳарфларни ажратиш учун ишлатилади. Бунинг учун қуйидаги машқлардан фойдаланилади:

- товушларни (оғзаки сўздаги) ҳарфлар билан белгиланг;
- танланган сўзларнинг товуш қийматини аниқлаш;
- сўзларни алифбо тартибида қўйиш;
- товушларга мос келмайдиган ҳарфларни таъкидланг.

Бундай машқлар ўқувчиларда фарқлаш, ажратиш, умумлаштириш, қисман изоҳлаш қўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради.

2. Лексик ва фразеологик машқлар

Ўқувчиларнинг сўз бойлигини оширишга тайёрлайди, шунинг учун сўз ва иборани ўрганишда сўзлар билан ишлаш керак ва бу муаммоларни ҳал қилиш учун қуйидаги машқлардан фойдаланилади:

- белгилаш (номлаш), (шевага оид сўзлар, фразеологик бирликлар);
- ушбу сўз учун синонимлар (антонимлар, фразеологик бирликлар) ни танланг;
- ўқув изоҳли луғатдан шевага оид сўзларини, касб-ҳунар сўзларини топинг;
- танланган сўзларнинг ифодалаётган маъносини луғат асосида аниқланг;
- сўзнинг луғавий ва кўчма маъноларини аниқланг (гап таркибида);
- сўзнинг ўз ва кўчма маъноси иштирокида гап тузинг;
- ушбу гапдаги лексик хатони топинг;
- ибораларни сўз билан ифодаланг;
- тасвирий ифодаларни сўз билан ифода қилинг.

3. Морфологик машқлар

Улар болаларнинг морфология бўйича олган билимларини

мустаҳкамлаб, ҳам имло, ҳам тиниш белгиларининг шаклланишига асос бўлиб хизмат қилади. Бунинг учун қуйидаги машқлардан фойдаланилади:

- нутқнинг бир қисмини аниқлаш; нутқнинг у ёки бу қисмини туркумлаш;

- нутқнинг муайян қисми, муайян сўз туркуми сўзларини танлаш;

- белгилаган сўзларнинг имлоси ва талаффузини изоҳланг;

- қўшиб ёзиладиган сўзларни алоҳида ёзинг;

- чизикча билан ажратиб ёзиладиган сўзларга мисоллар ёзинг;

- берилган феълларнинг талаффузи ва имлоси ўртасидаги фарқни изоҳланг;

- жадваллар яратиш ва тайёр жадвалларни қўшиб, ажратиб, чизикча билан ёзиладиган сўзларга тўлдириш;

- матндан хато ёзилган, талаффузи ва ёзилиши мос келмайдиган сўзларни ажратинг.

4. Синтактик машқлар

Синтактик ҳодисаларни таҳлил қилиш ва улардан ўқувчилар нутқида фойдаланиш бўйича қуйидаги машқлардан фойдаланилади:

- гапни сўроқ, дарак, буйруқ ва истак оҳангида ўқинг;

- содда гапни қўшма гапга айлантиринг;

- қўшма гапларни содда гаплар билан ифодаланг;

- кўчирма гапни ўзлаштира гапга айлантиринг;

- нукталар ўрнига керакли тиниш белгисини қўйинг;

- матнда қўйилган тиниш белгиларинг қўлланилиш сабабларини изоҳланг.

- матнни мазмунга путур еткизмай қисқартиринг;

- ҳикматни матнга айлантиринг;

- турли мавзудаги мақол ва ҳикматларни бир умумий мазмунга бирлаштиринг;

- таржимаи ҳол матнини тавсифномага айлантиринг;

- берилган мавзуни 10та жумла билан сўзлар такрорисиз, бехато ва ёрқин ифода қилинг.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Шу ўринда таъкидлаш лозимки, машқ ва топшириқлар таълим мазмуни ҳисобланган дарсликлар тарқибий қисми бўлишидан ташқари, алоҳида тизим сифатида ҳам қўлланилиши мақсадга мувофиқ. Физика, математика фанларидан масалалар тўплами, тизими мавжуд. Бироқ она тили ўқитишга доир махсус машқ ва топшириқлар тизими амалиётда фаол қўлланилмайди. Шу маънода ишимизда тилнинг тарбиявий аҳамиятга эга ифода воситаларидан фойдаланилди. Айниқса, фонетика ўқитишда ўқувчининг маънавий оламига чироқ ёқа оладиган халқ

мақолларидан ўринли ва самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Аксарият халқ мақолларининг таркиби қофиядош сўзлардан иборат бўлиб, улар ўқувчига муайян унли ва ундош товушларнинг нозик талаффуз хусусиятларини кўрсатиб беришда жуда қўл келади. Оддий жумлада иштирок этган сўз таркибидаги товушдан кўра шеърый мисра таркибидаги товуш талаффузи ўқувчи тафаккурига тезроқ таъсир кўрсатади.

Дарсликларда «Куз келди», «Анвар мактабга келмади» каби ўқувчига фақат грамматикага доир маълумотлар етказишга хизмат қиладиган, ўқувчи тасаввури ва руҳий оламини, дунёқарашини бойитмайдиган, мустақил фикрлашга кўмаклашмайдиган мисолларни кўплаб учратиш мумкин. Мақоллар асосида эса ҳам назарий маълумотларни, ҳам ўқувчига келажак ҳаётида асқотадиган муҳим ўғитларни англантиш имкони бўлади. Келтирилган мақолларнинг мавзу доираси тўғриси ўзлик, меҳнатсеварлик, дўстлик, камтарлик ва илм хосиятлари тўғрисида бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бу борада, масалан, Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асарида келтирилган мақол намуналаридан фойдаланиш ҳам мумкин. Тиришқоқнинг лаби ёғлик – эринчоқнинг боши қонлик. Ёшлиқда тиришиб ҳаракат қилган одам катта бўлгач севинади. Бахт белгиси илмдир. Одобнинг боши – тил .

Бугунги дарсликларда кам учраса-да, ўтган асрнинг 50 йиллари “Она тили” дарсликларида халқ мақолларидан унумли фойдаланилганлигига гувоҳ бўламиз. Деярли ҳар бир мавзуни тушунтиришда халқ мақоллари ва дostonларидан намуналар келтирилган. Масалан, нутқ товушлари мавзусини мустаҳкамлаш учун берилган машқда назарий жиҳатдан ўқувчилар берилган мақоллардан тор, ўрта кенг ва кенг унлиларни аниқласалар, иккинчи томондан, ишчанлик ва ялқовлик; билимдонлик ва нодонлик; ботирлик ва кўрқоқлик; бир сўзликлик; хунарли бўлишнинг фойдалари; аҳиллик ҳамда тўғриси ўзлик кабиларни ўзида акс эттирган кўплаб мақоллар келтирилганки, бу тажрибадан ҳозирда ҳам фойдаланиш жуда зарур. Оддий матнга қараганда кўпроқ ёдда қоладиган ва ўқувчининг сўз бойлигини оширадиган мақол таркибли бундай машқлар дарслик сўнгигача ўрни билан давом этган.

Халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланган ҳолда она тилидан ноанъанавий дарслар ташкил этиш ҳам мумкин. Хусусан, тезайтишлар мусобақаси асосида ташкил этилган машғулотлар ўқувчининг оғзаки нутқини равонлаштиришда муҳим ўрин тутади, яъни ўзбек тилида нутқ товушлари ва уларнинг ўзига хос акустик хусусиятларини ўргатиш самарадорлигини оширади.

Масалан, “Урғу” мавзусини ўтаётганда умумий маълумотга эга бўлингандан сўнг, айтайлик, Афзал Рафиқов, Санжар Саъдуллаев

ёки Зулхумор Мўминовалар томонидан ифодали ўқилган бир шеър, бир насрий матннинг аудио ёки видео варианты қўйиб эшиттирилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Шунини ҳам таъкидлаш керакки, нотикларнинг ҳам аёл, ҳам эркак кишилардан иборатлиги эътиборга олинмиши керак. Нутқда тўғри талаффуздан ташқари оҳанг масаласи ҳам мавжуд бўлиб, у аёл ва эркак (ўғил ва қиз) кишиларда маълум маънода фарқланади. Шунинг учун дарсда иккала жинсдаги нотиклар нутқидан ҳам баравар фойдаланиш ўринидир.

Ўқувчиларни матн устида ишлашга йўналтириш ҳам етарлича самара беради. Уларга ибратли ҳикоятлар, шеърини ва драматик матнларни ёдлаб, ифодали айтиб бериш топширилиши мумкин. Насрий матнларни ёдлашга аввал унчалик эҳтиёж бўлмагани боис уни ёд олиш ва айнан сўзлаб беришда дастлаб ўқувчилар қийналди. Дарсни ҳар томонлама самарали ташкил қилишни кўзда тутиб, ўқувчилар матнларни, ҳикматли сўзларни ёддан айтаётганда уларнинг оғзаки нутқидаги товушлар талаффузи, урғу ва оҳанг билан боғлиқ хато-камчиликлар аниқланди, уларни бартараф қилиш учун махсус машқлар тавсия қилинади. Ўқувчининг нутқи таъсирчан, жозибали бўлиши учун унда улкан сўз бойлиги ҳам бўлиши керак. Машғулотлар давомида юзга яқин ибратли ҳикоя, шеър ва ҳикматли сўзлар ёдланади. Дарс жараёнида ўқитувчи ўқувчига зарурий нутқий малакаларнинг шаклланиш шароитини яратиб бериши лозим. Бола ўз тилида ҳам оғзаки, ҳам ёзма шаклда мантиқан изчил, нутқ шароитига мос равишда фикр ифодалай олишга эришиши учун зарур сўз бойлигига, адабий талаффуз кўникмасига эга бўлиши; имловий саводхон ва ижодий тафаккур соҳиби бўлиши талаб этилади. Бу борада ўқувчиларда нутқий малакани комплекс тарзда ҳосил қилиш усули яхши самара беради.

Она тили дарсларида нутқий малакаларни шакллантирувчи асосий ўқув материали бу машқ ва топшириқлар тизимидир. Тадқиқотчи Т.Ғаниевнинг она тили бўйича машқлар бажариш жараёнида ўқувчиларнинг билим фаолиятини фаоллаштиришга бағишланган тадқиқоти ҳам бу борада муҳим аҳамиятга эга. Шунга қарамай, она тили ўқитишда, айниқса, адабий талаффуз билан боғлиқ муаммолар ҳали ўз ечимини топган эмас. Бу борада ижобий натижаларга эришиш машқ ёки топшириқнинг сифати, берилишига боғлиқ. Агар топшириқ мақсадли, пухта ўйланган ҳолда тузилса, яъни бирваракайига уч ёки тўрт нутқий кўникмани шакллантиришга имконият ярата олса, ниҳоятда фойдали бўлади.

Машқни тушунтириш учун бошқа ўқув топшириқлари билан ёнма-ён келтириб таққослаган маъқул қўйидаги жадвалда машқни савол ва

топшириқдан фарқловчи намуналар келтирилди :

1-жадвал

№	Ўқув топшириғи тури	Амалдаги	Таклиф этилаётган
1.	Машқ	<i>Берилган гапларни аниқловчили ва тўлдирувчили бирикмаларга ажратинг.</i>	Гапда “ў”, ва “х” ундошлари иштирок этган сўзлари тўғри талаффуз қилишни машқ қилинг
2.	Савол	<i>Тилишуносликнинг қандай бўлимлари бор?</i>	Тилининг бўлмайд қолса фикрингизни қандай ифодалайсиз?
3.	Топшириқ	<i>Тилнинг ижтимоий моҳиятини тушунтиринг.</i>	Тил ҳақидаги мақол ва афоризмларни топинг ва муносабат билдириг

Таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган она тили ўқитувчиларининг ҳаммасини ҳам тажрибали, малакали, савияси бир хилда юқори деб бўлмайди. Белгиланган дастур бўйича фаолият олиб борилаётган ва замонавий интерфаол усуллар дарс жараёнига татбиқ қилинаётган бўлса-да, ўқувчиларда нутқий компетенция кутилгандек ривожланмаётгани тажриба-синов жараёнида, қолаверса, оддий кузатувларда ҳам маълум бўляпти.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommend.) Агар дарсни қандай ташкил этиш, хусусан, она тили дарсларида, фонетика, орфоэпия, орфография мавзуларини ўқитиш ўқитувчининг ихтиёрига тўлиқ топшириб қўйилса, ўқувчиларнинг адабий талаффуз ҳамда имлога оид кўникма ва малакалари бир хил бўлмаслиги муқаррар. Талаффуз ва имло қоидалари эса бир хилликни тақозо этади. Шу маънода ўқувчиларда нутқий компетенцияни ривожлантиришни автоматлаштириш масаласи жуда долзарб бўлиб қолади.

Тадқиқотлар натижасида маълум бўлдики, ўқувчи учун ўта зарур бўлган тўғри талаффуз, имловий саводхонлик, мантикий фикрлаш кўникмалари, сўзбойлигининг мунтазам ошиши узук-юлуқ машғулотлар билан эмас, балки тизимли равишда, махсус машқ ва топшириқлар тизими асосида узлуксиз, амалий ишлаш орқали ҳосил қилинади. Бу – тизимли такрорланишга олиб келади, натижада кўникма ва малака шакллана бошлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. «Педагогика» энциклопедия. 2-жилд. –Т.: Ж – М., 2012. – 223-б.
2. <https://search.rsl.ru/ru/view/>
3. Кошғарий Маҳмуд. Девону луғатит турк. 3 томлик. Т.І. – Т.:

Ўзбекистон ФА, 1976. ; Кошғарий Маҳмуд. Девону луғатит турк. 3 томлик. Т.П. – Т.: Ўзбекистон ФА, 1976.– 47-83-б.

4. Ғаниев Т. Она тили бўйича машқлар бажариш жараёнида ўқувчиларнинг билим фаолиятини фаоллаштириш. Пед.фанлари номзоди диссертацияси автореферати.– Т., 1991. – 12-б.